

AZ IDŐSKOR POLITIKAI KONSTRUKCIÓJA AZ ONLINE TÁRSALGÁSOK TÜKRÉBEN¹

Bene Márton

(Egyetemi hallgató – ELTE Társadalomtudományi Kar)

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen dolgozat az időskor és a generációs konfliktusok konstruálódását vizsgáló kutatás első fázisát képezi. A konstrukciós folyamatban nem pusztán intézményes aktorok és a médiában megjelenő véleményvezérek vesznek részt, hanem a politikai témákról egymással interakciókat folytató állampolgárok is. Dolgozatomban ez utóbbiak generációs konstrukcióira koncentrálok az Index.hu fórumán zajló online társalgások megfigyelésén keresztül. Az „idősek” és „fiatalok” közötti vita elsősorban a nyugdíjrendszer körül bontakozott ki, ezért az időskor konstrukciójának vizsgálata is ebben a kontextusban történik. Számos korlátja ellenére a módszer alkalmasnak tűnik arra, hogy a további kutatások számára hipotéziseket szolgáltasson. A tanulmány első részében az alkalmazott elméleti keretet mutatom be, melynek lényege a sztereotípa fogalmának a társadalmi konstrukció fogalmához kapcsolása. A módszer bemutatása után az időskor konstrukciójában szerepet játszó sztereotípiák aktiválódására, eredetére és tartalmára koncentrálok, végül pedig a konstrukciók tartalmi elemeit tárgyalom.

Kulcsszavak: generációs konfliktus ■ online társalgás ■ társadalmi konstrukció ■ sztereotípa ■ nyugdíjrendszer ■ öregedés ■ fiatalok

Az idősek politikai viselkedési mintáiról számos előfeltételezés él a társadalomban, és az empirikus eredmények is arról tanúskodnak, hogy különbség van az egyes generációk között a politikai részvétel, attitűdök, értékek, bizalom stb. tekintetében (lásd: Róbert-Valuch, 2013). Konstruktivista megközelítésben feltételezhető, hogy ezek az eltérések is társadalmilag konstruáltak, s az okaik és megjelenési formáik empirikusan kutathatóak. Módszertani korlátai ellenére az online társalgások vizsgálata hasznos kiindulópontokat nyújthat későbbi kvantitatív vagy kvalitatív kutatások számára is. A nem résztvevő megfigyelés során generációk közti súrlódások sokasága tárul fel, kimeríthetetlen forrásként szolgálva az idősek politikai konstrukciójára vonatkozó feltételezések megfogalmazásához. A társalgások vizsgálata azért is bírhat különös jelentőséggel, mert a konstruktivista felfogás szerint a társadalmi konstrukciók a társadalom tagjai közti interakciók során jönnek létre, s ezek között egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert a földrajzi és időbeli korlátoktól függetlenül váló online kommunikációs formák. A beszélgetések megfigyelése olyan

belátásokkal gazdagíthatja a kutatást, olyan kérdésfeltevésekhez adhat inspirációt, melyek egyébként elkerülhetnék a figyelmet.

Dolgozatomban az Index.hu politikai fórumán zajló társalgásokban, elsősorban a nyugdíjkérdéssel kapcsolatos vitákban vizsgáltam a generációs konstrukciókat. Jelen írás egy hosszabb távú kutatási tervbe illeszkedik, annak első, kísérleti stádiumát képezi. Kísérleti, abban az értelemben, hogy egyik célom a „kutatási terep” és az itt alkalmazható technikák megismerése volt. A tartalmi következtetések azonban néha túlmutatnak ezen a célon, ugyanis a megfigyelések alkalmasnak tűntek bizonyos hipotetikus összefüggések megfogalmazására is. Ebben a tekintetben a dolgozatnak hipotézisgeneráló célja is van, a megfigyeléseim alapján levont következtetések a későbbi konstrukciókutatás számára szolgálhatnak hasznos kiindulópontként. Azonban már itt is hangsúlyozni kell, hogy az alkalmazott módszer nem teszi lehetővé, hogy megállapításaim általánosabb érvényességre tartsanak igényt, inkább empirikus megfigyelésen nyugvó hipotézisekként érdemes kezelni őket.

A dolgozat első részében az alkalmazott konstrukciófogalmat járom körül, majd a módszer felvázolása után a konstrukciós folyamatban szerepet játszó sztereotípiákra koncentrálok, végül pedig a generációs konstrukciók tartalmi összetevőit mutatom be a megfigyelt társalgások alapján.

TÁRSADALMI KONSTRUKCIÓ ÉS SZTEREOTÍPIA

A kiinduló feltételezésem az, hogy a társadalmi csoportok társadalmilag konstruált létezők, és pedig a társadalom tagjai közti interakciókon keresztül alakulnak ki és válnak társadalmi valósággá (Berger–Luckmann, 1999). A konstruktivista megközelítés alkalmazása különösen gyümölcsözőnek bizonyul olyan területeken, ahol társadalmi csoportok és azok viselkedési mintái, szerepfelfogásai állnak a vizsgálat középpontjában. Különösen akkor van ennek jelentősége, amikor a csoportképződésnek biológiai alapja is van, így fennáll a veszélye az ezekhez társított jellemzők téves, biológiai magyarázatának. A konstruktivista megközelítés a gender kutatások valamint az etnikumokkal kapcsolatos kutatások esetében is hasznosnak bizonyult a biológiai magyarázatok kritikájára és helyettesítésére, Phillippe Ariés pedig a gyermekkor jelentésének történelmi alakváltozását bemutatva adja meggyőző bizonyítékát annak, hogy az életkorral kapcsolatban is releváns ez a szemlélet (Ariés, 1987). Pierre Bourdieu is hasonló álláspontra helyezkedik egy ifjúsággal kapcsolatos interjújában (Bourdieu, 2010). Az „idős”, mint társadalmi csoport is rendelkezik biológiai alapokkal, de már a csoport határainak a kijelölése is társadalmilag konstruált, csakúgy mint a csoportnak tulajdonított jellemzők többsége.

A konstrukciók interakciókon keresztül formálódnak, az ezekben részt vevők pedig nem előfeltevések nélkül lépnek be a társalgásba: lehetnek az adott

társadalmi csoportokról, azok politikai viselkedéséről sztereotípiáik, melyek az interakció során explicitté válnak és a konstrukciós folyamat részévé lesznek. Ez természetesen nem egyirányú folyamat, a meglévő társadalmi konstrukciók is hatnak a sztereotípiákra. Értelmezésben a sztereotípiák az adott csoportra vonatkozó egyéni benyomások, melyekre a társas hatások mellett az egyéni kognitív folyamatok, személyes tapasztalatok is hatással vannak, míg a társadalmi konstrukció ennek társas változata, ahol a kommunikáció során az egyéni benyomások csoportszintű, szilárdabb, rendszerezettebb formában, egyének csoportjai számára válhatnak objektív valósággá. Mind az autosztereotípiák (saját csoportról alkotott sztereotípiák), mind a heterosztereotípiák (idegen csoportról alkotott sztereotípiák) szerepet játszanak a konstrukciós folyamatban. Természetesen sztereotípia és konstrukció csak analitikusan választható el ilyen élesen egymástól, hiszen az egyéni és társas szint között erős kölcsönhatás van. Nem csak az egyéni sztereotípiák vannak hatással a társas konstrukciós folyamatra, hanem a társadalmi konstrukciók is hatnak a sztereotípiákra.

A sztereotípia fogalmának a konstrukciókutatáshoz kapcsolása az elméleti megközelítést empirikus megfigyelésekkel egészítheti ki. A szociálpszichológiai kutatások az elmúlt fél évszázadban meglehetősen nagy figyelmet szenteltek a sztereotípiakutatásoknak, írások sokasága foglalkozik a társas csoportokról alkotott benyomások kialakulásával, stabilizálódásával, működésével, megjelenési formáival és még számos fontos jellemzőjével. Amennyiben feltételezzük, hogy fennáll a társadalmi konstrukció és a sztereotípiák között a fentebb vázolt összefüggés, ezek az eredmények segítenek megfigyeléseink értelmezésében és magyarázatában.

MÓDSZER

Az online társalgások tömeges elterjedése új – eddig még meglehetősen kiaknázatlan – megfigyelési módokat tesz lehetővé a társadalomkutatásban, hiszen például lehetővé válik a nagyszámú hozzászóló közti interakciók megfigyelése. Az online társalgások vizsgálata esetünkben azért is tűnik különösen hasznosnak, mert kutatások arról tanúskodnak, hogy az online társalgásokban az egyének őszintébb véleményeket fogalmaznak meg, mint offline kapcsolataik során (Rains, 2005; Bargh, McKenna, Fitzsimmons, 2002; Min, 2007). A szociális jelenlét hiánya megvéd a véleménynyilvánítás társadalmi kockázataitól, a privát környezet biztonsága és kényelme pedig csökkentheti a társalgások nyilvános jellegéből eredő esetleges gátlásokat (Stromer-Galley, 2003). Így a (kvázi-) anonimitásnak köszönhetően a társalgás résztvevői olyan véleményüket is kifejtethetik, amelyeket más nyilvános társalgás során nem hangoztatnának, jóllehet a magatartásukra hatással van. Fontos az is, hogy az online tér-

ben olyan interakciók is megvalósulhatnak, amelyekre offline kevesebb lehetőség van, vagy a fogékonyság hiányzik hozzá – például éppen idősek és fiatalok között. Mindezeknek köszönhetően az online társalgások anonim és textuális, nyilvános és mégis privát térben esély nyílik arra, hogy fiatalok és idősek egymás között tabumentes vitákat folytathassanak olyan témákról is (nyugdíjkérdés, államhoz való viszony stb.), amelyekre a feltehetőleg ritkább offline kapcsolatokban kisebb valószínűséggel kerülhetne sor.

Mindez azonban óvatosságra is kell, hogy intse a kutatót. Mivel megfigyelt társalgásainkról nem feltételezhetjük, hogy tükrözik a mindennapi társalgásokban megjelenő beszédmódokat, a következtetéseket is ennek tudatában kell levonni. Az ismertetett beszélgetésminták pusztán erre a speciális kontextusra vonatkoztathatók, ahol az anonimitás „leple alatt” cselekszenek a résztvevők.²

A felhasználóknak számos eszköz áll rendelkezésükre, hogy online kommunikáljanak barátaikkal, ismerőseikkel, vagy éppen ismeretlenekkel (Herring, 2001). Ebben a dolgozatban Magyarország „első és legnagyobb”³ online fórumán, az Index.hu fórumán zajló beszélgetéseket figyeltem meg. A fórumnak, mint kommunikációs eszköznek a legfontosabb sajátossága az, hogy anonim, aszinkron társalgást tesz lehetővé témák szerint bontott topikokban. Az Index.hu fórumán rengeteg témában vitatkozhatnak és társalognak egymással a résztvevők, de mivel a dolgozat politikai konstrukciókat vizsgál, ezért a megfigyelést a politikai témájú topikokra⁴ korlátoztam.⁵

A módszer célja minél több olyan társalgás feltárása volt, ahol idősként azonosított fórumozó kora, állapota szóba kerül. Ehhez első lépésben időseknek tekintett fórumozókat kellett találnom, akiknek a kommenttörténetét átlapozva lehetővé válik a témánk szempontjából releváns párbeszédék azonosítása. Véletlenszerűen kiválasztott topikok véletlenszerűen kiválasztott oldalain keresőszavak segítettek megtalálni az időseknek minősített fórumozókat.⁶ Az így talált idősek kommenttörténete szolgált kiindulópontként. A program lehetővé teszi, hogy az egyes topikokban csak az adott személy kommentjei jelenjenek meg. Ezek között a kommentek között ismét keresőszavakkal vizsgáltam meg, hogy hol jön szóba az adott személy kora vagy idős volta. Ha ilyet találtam, akkor természetesen nem magában a kommentet, hanem a hozzá tartozó társalgásfolyam egészét vizsgáltam meg.

Egy bizonyos topik szinte az összes vizsgált ‘idősnél’ kitüntetett figyelmet kapott. A legnagyobb aktivitást csaknem minden megfigyelt a „*Radikális nyugdíjcsökkentést*” provokatív címet viselő topikban fejtette ki.⁷ Ez a 2005 november óta fennálló topik egyébként is az egész fórum egyik legaktívabb topikja a maga több mint 228 ezer hozzászólásával, s ez már önmagában is jelzi a téma fontosságát. Mivel az ‘idősek’ maguk is leginkább ezt a témát tüntették ki a figyelmükkel, ezért az itt kifejtett aktivitásukat nem szűrtem, hanem teljes egészében vettem figyelembe, azzal a megszorítással, hogy a program a kom-

menttörténetben az adott fórumozónak „csak” az utolsó 1000 hozzászólását jeleníti meg. Természetesen, amikor témánk szempontjából fontos kommentet találtam, akkor a teljes kommentfolyamot vizsgáltam meg. A megfigyelt társalgások 2011 decembere és 2012 szeptembere között zajlottak.⁸ Az aktuálpolitikai kontextus nagyon ritkán merült fel a társalgások során, inkább csak a nyugdíjsökkentés kérdéséről és ennek kapcsán a fiatalok és idősek viszonyáról általánosabb szinten társalogtak a résztvevők.

A módszernek korlátai és előnyei is vannak: az Index politikai fórumán társalgók szociodemográfiai összetételéről nem sokat tudunk,⁹ és a megfigyelésekből csak hipotetikus következtetések vonhatók le, ugyanakkor a társalgásokat tiszta formában, minden beavatkozástól mentesen szemlélve olyan jellemzőket, konfliktusokat lehet kiolvasni, melyek más módszerek alkalmazásakor talán nem jelennének meg.

A kutatás során öt idősek titulált fórumozó kommenttörténetét és az ehhez tartozó kommentfolyamokat vizsgáltam részletesen. A kommentfolyamban természetesen az öt idős fórumozón túl számos más idős és fiatal fórumozó hozzászólásai is elérhetővé váltak. Az öt fórumozó nagyjából 5 ezer kommentjét tekintettem át valamint körülbelül még ugyanennyit keresőszavakkal, és az ezek közül a témánk szempontjából relevánsnak tekintett hozzászólásokhoz kapcsolódó kommentfolyamok képezték a megfigyelés tárgyát. A külön vizsgált fórumozók 60 és 70 év közöttiek, 70 fölötti idősekről az internetes társalgásokban általában is nehéz adatokhoz jutni. Politikai beállítottság, lakhely tekintetében vegyes a kép, női fórumozó csak egy volt közöttük.

AZ IDŐSKOR POLITIKAI KONSTRUKCIÓJA

Az internetes társalgások megfigyeléseit a sztereotípiakutatások empirikus anyagaira támaszkodó hipotetikus keretben helyeztem el. Az alábbiakban azt mutatom be, hogy az idősekre vonatkozó sztereotípiák hogyan aktiválódnak az online társalgásokban, milyen tényezők játszhatnak szerepet a sztereotípiák kialakulásában és a konstrukció tartalmában, valamint hogy mi az a tartalmi váz, amely a generációk közti sztereotípiákat koherens rendszerré, konstrukcióvá szervezi. A továbbiakban a társalgásokból változtatás nélkül átvett idézetekkel igyekszem illusztrálni a leírtakat.

Az öregek, mint társadalmi csoport – a sztereotípiák aktiválódása

A fentiekben már említést tettem arról, hogy az idősek számára kiemelt jelentőséggel bírt a „Radikális nyugdíjsökkentést!” címet viselő topik. Érdekes volt megfigyelni azt is, hogy a többi topikban, ahol az idősek politikai témákról fejtették ki véleményüket, csak elvétve merült fel korral, korosztállyal kapcsolatos vita, állítás. Ez még azokra az esetekre is igaz, amikor a felek tisztában

voltak azzal, hogy különböző generációkhoz tartozó személyek között zajlik a vita. Ezzel szemben a „*Radikális nyugdíjcsökkentést!*” című topikban az idősek és fiatalok számos olyan sérelmet vágtak egymás fejébe, számos olyan nézetet, attitűdöt, hiedelmet jelenítettek meg a saját valamint a többi/másik korosztállyal szemben, amely egyáltalán nem kapcsolódott a topik témáját adó nyugdíjkérdéshez.

Különösen fontos nyomon követni azt, hogy milyen szituációban nyilvánítanak mások közös jellegzetességgel, tulajdonsággal rendelkező embereket társadalmi csoportnak. Az eddigi megfigyelések azt mutatják, hogy a nyugdíj kérdése az, ahol az időseket, a nyugdíjasokat egységes társadalmi csoportnak látják a fiatalok. A többi politikai kérdésben az egyéb csoport-hovatartozások, mint például a politikai hovatartozás, a nem, az etnikum stb. felülírják az életkori csoportokat. Az Index.hu politikai fórumán tehát a nyugdíjrendszer volt az egyetlen politikailag releváns generációs kérdés.

Jelentősége van annak, hogy éppen a nyugdíjtematika az, ahol társadalmi csoporttá „válnak” ’idősek’ és ’fiatalok’. Kutatások szerint, az adott csoportról alkotott sztereotípiák akkor aktiválódnak, amikor két társadalmi csoport között versenyhelyzet és kölcsönös függőségi viszony alakul ki (Brewer, 2001). A nyugdíjkérdés a fórumozók értelmezése szerint is harc: verseny folyik a generációk között a rendelkezésre álló anyagi források elosztásáért, mert minél magasabb szintű a nyugdíjellátás, annál nagyobb terhet kell viselnie az aktív korosztálynak, akik ennél fogva a nyugdíj csökkentéséért szállnak – jelen esetben csak virtuálisan – síkra, míg az „öregek” legalább szinten tartani óhajtják azt.

Ebben a topikban az „idősek” és „fiatalok” kategóriái pontosabb meghatározást is nyernek, a kijelölt határokat pedig a résztvevők látszólag elfogadják. Az öregségi nyugdíj jogosultság konstruálja meg ezeket a csoporthatárokat: idős az, aki nyugdíjas, fiatal, aki nem nyugdíjas. A csoporthatárok kijelölése fontos, mert mint azt már korábban említettem, maga is konstruálja a csoportot, akármennyire is leegyszerűsített és homogenizáló a kijelölés. Ennek folytán minden aktív státuszú fórumozó fiatalelként és minden nyugdíjas idősként jelenik meg a társalgásban. Mind a fiatalok, mind az idősek saját magukat is ebbe a két kategóriába sorolják bele, és ezeket a címkéket használják a leggyakrabban magukra és egymásra. Bár a munkaerő-piaci státusz jelöli ki a csoportok kereteit, azok megnevezése elsősorban életkori alapon történik. A továbbiakban az itt bemutatott értelemben használom a „fiatal” és „idős” kategóriákat.

A beszélgetésekből kitűnik, hogy a vita következtében mindkét oldalon aktiválódtak a sztereotípiák, és a nyugdíjvita az, ahol ahhoz szervesen nem kapcsolódó rágalmakat is egymás fejébe vágnak a csoportok.

Magyarázhatjuk másképpen is, miért a nyugdíjvita volt képes arra, hogy aktiválja a már meglévő életkori sztereotípiákat. Kutatások szerint bizonyos érzelmi állapotok befolyásolják azt, hogy mennyiben támaszkodunk a sztereó-

típiáinkra ítéletek alkotásában (Bodehausen, 2001). A közepes izgalmi szinttel járó érzelmi állapotok valószínűbbé teszik, hogy az egyéni információkra figyeljünk, és ez alapján hozzuk meg ítéleteinket az egyes szituációkban. Ezzel szemben a túl magas vagy túl alacsony izgalmi szint a leegyszerűsített, homogénizálabb értelmezéseket részesíti előnyben, ilyen helyzetekben hajlamosabbak vagyunk a sztereotip ítéleteinkre támaszkodni. A nyugdíjkérdés kapcsán az aktív státuszú fórumozók meglehetősen sötét képet festenek a jelenbeli helyzetükről is, de különösen a jövőre vonatkozó kilátásaikról, amikor – feltételezéseik szerint – ők már nem részesülhetnek állami nyugdíjban.

„Én csak azt várom el, hogy olyan illető, aki jobb feltételekkel tudott nyugdíjba menni, mint én fogok (ha fogok), de kezdjen el velem gúnyolódni, mikor húzom az ágát reggeltől estig.” (Venoruti, 2012-02-11)

„egy d@r@b sz@rt hagytatok rank, es meg most is megloptok minket...” (Gabika, 2012-06-26)

A fórumozók ilyen helyeken konkrétan megfogalmazzák, mennyire sötéten látják a jövőjüket, s ezáltal szorongást, vagy éppen dühöt válthatnak ki saját magukból, ennek hatására pedig hajlamosabbá válhatnak arra, hogy a sztereotip ítéleteikre támaszkodjanak a vitában, ahelyett, hogy szisztematikusabb érvelést, átgondoltabb információfeldolgozást választanának.

Összességében tehát azt látható, hogy nem véletlen, hogy éppen a nyugdíjvitában jelennek meg olyan generációk közti sérelmek, amelyek máshol nem merülnek fel a különböző életkori csoportokba tartozó fórumozók között, de nem is kapcsolódnak szorosan a nyugdíjvitához. További kutatások során érdemes lenne vizsgálni, hogy valóban a nyugdíj kérdése-e az, ami aktiválja az életkori sztereotípiákat.

A generációs sztereotípiák eredete

A fentiekben feltételezéseket fogalmaztam meg arra vonatkozóan, hogy a generációk egymásról alkotott sztereotípiái milyen körülmények között aktiválódnak. A következő részben arra próbálok választ találni, hogy honnan erednek ezek a sztereotípiák, miből táplálkoznak ezek a benyomások.

A nyugdíjvitával kapcsolatban az internetes társalgásokban többször felmerül az idősek és fiatalok között a közterületeken megésső/átélt mindennapi súrlódások tapasztalata. A fiatalok többször is az idősek szemére vetették, hogy mindenhol tolakodnak, mindig a legnagyobb csúcsforgalomban közlekednek, összességében megnehezítik a mindennapi rutinizált térbeli közlekedést.

„Mindig a nyugdíjasnak a legsürgősebb. Gyógyszertárba nem járok évek óta, mert a százkilómat úgy eltaposták a nyugger csordák mint mammutok a kislejtőket, mikor

a kettes ablak is kinyitott. Ha számon kértem persze én voltam a bunkó. De hihetetlen volt ahogy botokat félredobva vágtattak át az új ablakhoz. Aztán mindegyiknek negyven percig tarott, mire az összes ingyenyógyszerüket odaadta a patikus. Persze úgy ingyen hogy az TB-mből megy. Nekem csak egy rohadt fájdalomcsillapító kellett volna.

A buszra várás se volt jobb amíg még busszal jártam. Mikor a busz feltűnt a kanyarban olyan bodicsekeket osztogattak a megállóban hogy Wayne Gretzky is fejre állt volna” (Mantis Screamer, 2012-03-14)

„nem tudom hanyan lehetnek,de hogy a nagyja reggel 8-kor az egyes villamoson van,az hetszentseg. Mert a nyuggerok nincsenek kitiltva a reggeli csúcsból. (100%-os jeggyel persze felőlem utazhatnának akkor is)“(Gabiííííí, 2012-08-12)

Ezen a ponton érdemes kitérni Richard Sennett, amerikai szociológus munkájára, aki a nyilvánosság kiüresedését, a társadalmi kapcsolatok hanyatlását állította *A közéleti ember bukása* (1998) című művének középpontjába. A téma szempontjából a városi nyilvános terek (*public space*) történeti átalakulásáról szóló fejtegetései lehetnek érdekesek. Sennett úgy látta, hogy a nagyvárosok építészetében minden változás abba az irányba mutat, hogy a nyilvános terek egyre inkább csak a mozgásnak, a közlekedésnek vannak alárendelve, míg korábban a kapcsolatok kialakítását is szolgálták. A nyilvános tér ez utóbbi jelentését elveszíti azzal egyenes arányban, ahogy kizárólag a mozgás függvényévé lesz, és az akadálytalan mozgás az egyén abszolút jogává válik.

A fiatalok éppen ebben az abszolút jogukban érzik korlátozva magukat, amikor hozzájuk hasonlóan az idősek is élni kívánnak ezzel a jogukkal. Ezek a benyomások meghatározók lehetnek az idősekről, mint társadalmi csoportról szóló ítéletek kialakításában, különösen akkor, ha szinte csak ezek a kapcsolatok szolgáltathatnak információt róluk. Feltételezhető, hogy a fiatalok és idősek között a családi kapcsolatokon kívül meglehetősen kevés az érintkezés, a családi kapcsolatokban viszont a nagyszülő, idősebb szülő elsősorban nem idősként jelenik meg, hanem teljes egyéniségében.

A szociológiai megközelítés után a megfigyelés szociálpszichológiai aspektusait is érdemes figyelembe venni. A sztereotípiák kialakulásához fontos, hogy egy adott közös jellemzőben osztozó társadalmi csoportról bizonyos mennyiségű ismeret álljon az egyén rendelkezésére. A sztereotípia ebből az információból jön létre, majd a kialakulását követően a további benyomásokat szűri, és a sztereotípiának ellentmondó élmények ellenére is erősen képes tartani magát. Ezeknek az információknak nem feltétlenül kell a közvetlen tapasztalatból származniuk, de a közvetlen tapasztalás mindenképp fontos inputokat szállít egy adott csoporttal kapcsolatban.

A mindennapi interakciós helyzetekben bekövetkező súrlódások a generációk közötti viszonyt erősen befolyásoló információk lehetnek. Elsősorban

azért, mert ezek a súrlódások meglehetősen erős ingerként érik az egyént, nagyobb figyelemfelkeltő hatással rendelkeznek (Campbell, 2001). Másodsorban a negatív ingerek sokkal erőteljesebbek, mint a pozitívak. Azt is figyelembe kell venni továbbá, hogy a kisebbségi csoportokat, vagy a szembeötlő, sajáttól eltérő jellemzővel rendelkező csoportokat inkább kapcsoljuk össze negatív ingerekkel (Linville et al., 2001). Ez azt jelenti, hogy egy tolakodó idős néni sokkal feltűnőbb, mint egy tolakodó fiatal, vagy éppen egy nem tolakodó idős néni. Amennyiben a sztereotípiák kialakultak a „tolakodó idősekről”, akkor ez az emlékezeti torzítás még erőteljesebb, még inkább hajlunk a sztereotípiával egyező dolgok észrevételére. Ráadásul a média is hajlamos ennek a sztereotípiának a megjelenítésére: filmekben gyakori jelenség a tolakodó, zsémbes idős, s ez szintén hozzájárul ahhoz, hogy a sztereotípiák kialakuljanak, és az egyén még inkább észrevegye a sztereotípiával egyező jelenséget.

Mindezekkel azt is kívántam jelezni, hogy a téma szempontjából lényegtelen annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az idősek valóban többet tolakodnak-e, túl sokan vannak-e a reggeli csúcsforgalomban stb., ugyanis ettől függetlenül is kialakulhat a sztereotípiák, még akkor is, ha valójában a fiatalabb korosztályra lenne jellemzőbb például a tolakodás.

Fontos megjegyezni, hogy a fentiekben vázoltak nem az egyetlen, és talán még nem is a legjellemzőbb kialakulási formáját mutatják be az életkori sztereotípiáknak, de mivel az internetes társalgásokban ez többször is felmerült sérelemként, okkal feltételezhetjük a fontosságát. Ezt indokolja az is, hogy a sztereotípiák általunk megfigyelt – a következő részben bemutatott – tartalma visszavezethető a kialakulásnak erre a formájára.

A sztereotípiák tartalma

Az eddigiek során felvázoltam a sztereotípiák aktiválódását és kialakulását, ezután érdemes rátérni a sztereotípiák tartalmára és azok rendszerré szerveződésére.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a fentiekben tárgyalt kialakulási módnak mi köze van szűkebb vizsgálati területünkhöz, a politikához. Itt az észlelt kovariancia fogalmát hívjuk segítségül, amely azt jelenti, hogy az emberek a hiányzó tulajdonságokra gyakran következtetnek az együtt járó vonások alapján (Linville, 2001). A megfigyelt magatartás alapján gyakran következtetünk az adott személy tulajdonságaira, csoportszinten pedig szintén ez jellemző. A tolakodó magatartásból a feltétlen önérdekkövetésre, a „csak-saját-magáragondol” attitűdre lehet következtetni, és ez a következtetés az online beszélgetések során tisztán megjelent.

A vita kapcsán gyakorlatilag minden negatív általánosításban, amit az idősek szemére vetettek, a feltétlen önérdekkövetés, önzés, irigység motívumai jelentek meg. Ez az a motívum, amelyik a sztereotípiákat koherens rendszerré

fűzi össze. A dolog érdekessége, hogy ugyanez a motívum az, amelyik megjelenik az idősök fiatalokról alkotott képében is.

„Ti vagytok, akik ezt nem vagytok képesek felfogni, ti vagytok azok, akiket vérönzésre szocializált a rezsím, akik kizárólag saját érdekeiket nézik, és akik most is csak azt tudják mantrázni, hogy mivel nekik személy szerint akkor jó/jobb volt, azért az a zsinórmérték - saját magadon kívül más léniát te sem ismeresz. Össztársadalmi, gazdasági, hosszú távú érdekek - számodra ezek nem léteznek. Mindennek az origója te magad vagy, ami neked jó, az a jó - és az igazán furcsa, hogy ezek után te/ ti vádaskodtok örökösen önzést emlegetve.” (advocatusdiaboli, 2012-09-04)

„aki habzó szájjal követeli a nyugdíjak megvonását, csökkentését, miközben maga adó-járuklécsaló, luxusban él, „Merdzsóval” parádézik, kihasználva a béna törvénykezés kiskapuit.”(joy, 2011-12-25)

Nem egyedülálló azonban, hogy két társadalmi csoport ugyanazokat a motívumokat, attitűdöket tulajdonítja egymásnak. Az idegen csoportot általában sokkal homogénebbnek és negatívabbnak tapasztaljuk, mint a saját csoportot, amelyet a saját sokszínűségében érzékelünk, és árnyaltabban ítélünk meg. Ugyanez a tulajdonság is árnyaltabban, más megvilágításban jelenhet meg a saját csoportunk tagjainak megítélésekor, mint a másik csoportnál (Cambell, 2001).

ÉRDEKVEZÉRELT GENERÁCIÓK – AZ IDŐSEKNEK ÉS FIATALOKNAK TULAJDONÍTOTT MOTÍVUMOK

A fentiekben összefoglaltam egy, az online társalgások alapján kirajzolódó lehetséges modellt arról, hogy hogyan alakulnak ki és hogyan aktiválódnak az idősök és fiatalok önérdék-vezéreltséggel kapcsolatos sztereotípiái, amelyek az egymás közti kommunikáció során a társadalmi konstrukció alapjává válnak. A továbbiakban az önérdékkövetés keretében elhelyezett, egymásnak tulajdonított konkrét viselkedésmódokat mutatom be.

Viktimizáció és ellenségképzés

A társalgás során felvett szerepek jól ábrázolhatók Burke melodráma-modelljével (lásd: Andits, 2012). Ez alapján beszélhetünk a viktimizáció, az ellenségképzés és a heroizáció folyamatairól.

A viktimizációs keret jellemzője, hogy az adott csoport magát, mint a negatív folyamatok ártatlan elszenvedőjét láttatja. Ezután indul be az ellenségképzés, amelyben ezeknek a negatív folyamatoknak a vélt okozóit azonosítják és démonizálják. A nyugdíjvitákkal kapcsolatos internetes beszélgetésekben

ez szépen ki is rajzolódik. A „fiatalok” a magas állami elvonásokat nevezik a saját kilátástalannak vélt helyzetük egyik fő okozójának, az elvonások fő haszonélvezői pedig a nyugdíjasok. Ez a kiindulópont, melyből következik a nyugdíjasok, mint ellenségkép megkonstruálása, s a konstrukció kiterjed a nyugdíjasok értékvilágára, moralitására, belátóképességére is. A nyugdíjasok ebben a helyzetben, mint a status quo védelmezői jelennek meg. Az idősek a helyzetértékelés tényszerűségét – a kilátástalan helyzetet – nem vitatják, ám a problémák okozójának szerepét eltolják maguktól, mégpedig vissza a fiatalokra, akiknek a tehetetlenségét, lustaságát, egoizmusát okolják a kialakult helyzetért.

Ebben a küzdelemben, ahol az áldozat szerepe ki van jelölve és a csoportok az ellenséget is azonosítják, a dramaturgiai metaforával ellentétben nem jelenik meg a hős. A hős, aki jelen esetben lehetne egy politikai szereplő, vagy éppen maga az állam. A hasonló keretben elhelyezhető társadalmi konfliktusok többségében feltehetőleg megjelenik a hős, a politikai szereplő, aki a konfliktust a nagypolitika színpadán is megjeleníti. Jelen esetben azonban az áldozat szerepét alakító fiatal generáció nem hivatkozik olyan szereplőre, aki képes lenne a negatívra megkonstruált helyzetet megváltoztatni, vagyis, viszszatérve a metaforához, az ellenséget legyőzni.

Állam és aktivitás

Ezen a ponton felmerült az állam szerepe. A vita során az állam, mint harmadik szereplő valóban megjelenik, de nem hősként. A két csoport azonban különböző szemszögből értékeli az államot, a két különböző perspektíva eltérő szerepben helyezi el a konfliktusban.

Az idősek a kialakult helyzetért vállalandó felelősséget egyrészt visszatolják a fiatalokra, másrészt rátolják az államra. Míg a fiatalok a nyugdíjasok eltartott státuszát hangsúlyozzák, az idősek jogosultságként tüntetik fel a nyugdíjas státuszt. Az állammal kötött szerződés, nem pedig a fiatalok jóindulata az, ami lehetővé teszi a nyugdíjellátást, ezért ők nem a fiataloknak tartoznak hálával, és a nyugdíj mértékéért is csak az államot terheli felelősség. A vitában megjelenő konfliktust, az idős-fiatal függőségi viszonyt hártják el ezzel, azt állítva, hogy csak állam-idős és állam-társadalom (fiatal) viszonya létezik, következőképpen a felelősséget is csak az állam viselheti.

„Ezt is letárgyaltuk már párszor. Én az állammal vagyok nyugdíjas viszonyban. Én már teljesítettem amire köteleztek, most az állam teljesíti a kötelmeit. Állambácsi veletek fennálló jogviszonya az egy dolog, de az már a ti ügyetek.”(dos48, 2012-02-11)

A fiatalok előtt viszont az állam nem független entitásként, hanem az idősök által manipulált szereplőként jelenik meg. Nem fogadják el az állam bűn-

bak szerepét, az idősek mint ellenségkép megmarad, merthogy felhasználják az államot saját érdekeik megvédése céljából, amely ezért tehetetlen az idősekkel szemben. Ebben az értelmezésben az állam az idősek érdekeinek foglya. Ezt fejezik ki olyan szavakkal is, mint a *nyuggerisztán*.

„Nem tudja kezelni, mert MINDEN párt kénytelen a nyugdíjasokra hajtani, ebben a vonatkozásban EGYPÁRTRENDSZER van...”(törölt nick, 2012-06-27)

Éppen ezért többször is felmerül a beszélgetések során, hogy korlátozni kellene a nyugdíjasok szavazati jogát, mégpedig azért mert az idősek már nem képesek a tények alapján megváltoztatni megrögzült gondolkodásukat, az alapvető gazdasági folyamatokat sem képesek átlátni.

„Na de választójoggal rendelkező állampolgárok... Nem mondhatod, hogy ja, ők már nem tudnak szembenézni a valósággal, ilyen az élet. Ha nem tudnak szembenézni, akkor mi alapján szavaznak, választanak? Ott van nagyapapa, az átlagfizetést szeretné megtriplázni - és engem tart álomvilágban élőnek. Szerinted?” (Nóriainu, 2011-12-20)

Többször is felmerült a vitában az idősek gondolkodásának hajlíthatatlansága, és a mélyen rögzült attitűdjeik, melyeket már nehéz megváltoztatni. Ezt maguk az idősek sem tagadták, bár teljesen más szemszögből közelítik meg. Míg a fiatalok szerint a tényeknek kellene az idősek gondolkodását ráirányítani, az idősek úgy érzik, hogy a gyorsan változó világ gyorsan változó tényei nem nyújtanak elégséges indokot ahhoz, hogy a jól bevált vélekedéseket megváltoztassák, hiszen ezek a folyton változó viszonyok közepette is hasznos iránytűként szolgáltak.

„...az igaz, hogy az értékrendem nagyon egyszerű, de számomra az élet igazolta és nagyon furcsa lenne, ha 64 évesen havonta váltogatnám:”(mamicska, 2009-04-18)¹⁰

„Egy életnyi tapasztalattal mitől ne szarnám le azt a környezetet, ahol egy megváltozott berendezésű világ megváltozott munkakörülmények között dolgozó egyedei akarnak a fejemre lépni az utolsó éveimben ?”(dos48, 2012-02-11)

A szavazati jog korlátozása mellett szóló másik érv az, hogy a nyugdíjasok érdekei kibékíthetetlenül szemben állnak az ország hosszú távú gazdasági-politikai érdekeivel.

„Nem vitatom, hogy a többiek sem sokkal értelmesebbek - sajnos - viszont az egy nagyon fontos tényező, hogy az aktív, gyereket nevelő, adót fizető, tanuló-dolgozó

polgárok rétegének személyes érdekei elég nagy átfedést mutatnak az ország tényleges hosszú távú társadalmi-gazdasági érdekeivel."¹¹(advocatusdiaboli, 2012-09-05)

Az idősek viszont éppen a politikai aktivitás hiányát vetik a fiatalok szemére. Míg a fiatalok az államot a nyugdíjas érdekek foglyának nyilvánítják, az idősek szerint ez azért lehet igaz, mert a fiatalabb korosztályok nem képesek a saját érdekeiket hatékonyan képviselni a politika színpadán. Mindkét értelmezés ugyanabba az önérdékkövető keretbe ágyazódik bele. A fiatalok szerint az idősek csak a saját érdekeiket tartva szem előtt vesznek részt a politikában, míg az idősek szerint a fiatalok a lustaságuk, és élvhajász életmódjuk miatt nem érdeklődnek a közügyek iránt, inkább a saját partikuláris jólétükkel törődnek, mint a közös érdekek megfogalmazásával és világos képviselésével.

„A nyugdíjasok képesek egységesen fellépni, képesek megvédeni a saját érdekeiket. Sőt, ha visszaemlékszel januárra amikor Orbán mellett tüntettek, ott is nyugdíjasok voltak túlnyomó többségben. Ti viszont (mai 25-45 évesek) nem csak megszervezni nem tudjátok magatokat, hanem még arra is képtelenek vagytok, hogy érthetően megfogalmazzátok, hogy mit szeretnétek! (...) Minden korosztálynak meg kell tennie a magáét, a mi apáink még a vérüket ontották, hogy jobb legyen, mi is odatettük magunkat, ha kellett, ti meg erre vagytok képesek? (...) Lúzeretek vagytok ecsém!”(nagyapapa, 2012-07-06)

„Akkor ne itt hányd össze a fórumot hanem tessék felkeresni a kormányhivatalt, vagy ehhez már nincs a pucádban vér?”(skarabeus01, 2012-07-10)

Az idősek magasabb politikai aktivitásának számos oka lehet (eltérő politikai szocializáció, több szabadidő stb.), de Axel Honneth elismerés-elmélete és a fórum tapasztalatai alapján egy újabb hipotézis fogalmazható meg ezzel kapcsolatban. Honneth szerint a személyiség integritása az interszubjektív elismerés függvénye. Honneth szerint az egyén önbecsülésében, önbizalmában és öntiszteletében három elismerési forma játszik kulcsszerepet. E három a szeretet, a jogi elismerés és a társadalmi megbecsülés (Honneth, 1997). Optimális esetben az idősek is részesülnek az első két elismerés-típusban, bár az egyszemélyes nyugdíjas háztartások magas száma az előbbit, míg a korábban említett szavazatkorlátozási „törekvés” az utóbbit fenyegeti. Az időskor társadalmi megbecsülése azonban erősen veszélyeztetettnek tűnik. A fórum tapasztalatai alapján az időskor kiszolgáltatott, eltartott, kvázi-felesleges életformának minősül. Ez a tapasztalat a mindennapokban is megjelenhet az idősek számára, akiket így természetes módon vonzhatnak az olyan közegek, amelyek éreztetik velük a fontosságukat. A politika színpadán az idősek az adott politikai közösség cselekvőképés, fontos, értékes tagjaiként jelennek meg,

s a politikai szereplők retorikája is ezt a konstrukciót erősítheti meg. A magasabb társadalmi elismeréssel, hasznossággal kecsegtető politikai cselekvés többek között ezért is lehet vonzóbb az időseknek, mint a fiatalok számára.

Múlt és jelen – a történelemszemlélet sajátosságai

Andits Petra a viktimizáció frame egyik jellemzőjeként azonosítja a múlt felértékelését, pozitív színben feltüntetését, hiszen így a jelen „démona” inkább tűnik fel úgy, mint a problémák okozója (Andits, 2012). Esetünkben ez korlátozottan igaz: a Kádár-korszakot, amikor a mostani nyugdíjasok aktívak voltak, a mai fiatalok, mint a jólét korszakát láttatják.¹² Ugyanakkor ezt az akkori aktívak, tehát a mostani idősek által kiharcolt jólétet is okolják jelenlegi problémáikért, valamint a nyugdíjasoknak tulajdonított mentalitás kialakulásáért. Az idősek ezt a helyzetértékelést természetesen nem fogadják el, és a „jólét éveit” sokkal árnyaltabban közelítik meg, többek között a szabadság és a lehetőségek hiányával, valamint a „gulyáskommunizmust” megelőző évek nyomorával egészítve ki a képet.

„De bezony ám NEM! Sőt 1957-is áprilistól októberig mezitláb jártam. (az egész „öltözékem” 1 fekete „klott” gatyó volt..! Nem illik ám a „roys-ból, merciből” merengeni a mostani nagy „szegénységen”!.../amikor azt sem tudjátok mi az” (skara-beus01, 2012-06-20)

„Tud-e az ifjú ember tehetségének megfelelő pályát választani, vagy nem, él-e azzal vagy nem. Ha így nézem, a mai helyzet ebből a szempontból többszörösen előnyösebb és kihasználható.” (vinkel2, 2012-06-26)

A generációk között panaszverseny alakult ki arról, hogy melyik korszakban volt rosszabb fiatalnak lenni, s ebben a versenyben olyan értékeket hasonlítanak össze, mint a jólét és a szabadság.

„A mostani nyugdíjas generáció az akkori berendezkedésbe nőtt bele és ha a demokrácia, a szabadság hiányát tekinted a viszonylagos jólétük árának, nos, amit nem ismer az ember az nem hiányzik”(dos48, 2012-02-29)

A fiatalok gulyáskommunizmus-képe csak az anyagi feltételek tekintetében pozitív, hiszen a jelenlegi bajok fő forrásának éppen ezt a jólétet és annak haszonélvezőit, a ma nyugdíjasait tekintik.

„Volt a Kádári szocializmusnak egy olyan 15-18 éve (a 70-es évek első harmadától a végső bukásig), amelybe te láthatóan tökéletesen beleszocializálódtál, és nagyon jól érezted magad benne (sokan vannak ezzel így) - ám ami elkerülhetetlenül, szükségszerűen bukásra volt ítélve, és amely ezt a látszólagos (igencsak látszóla-

gos) munka-szabadságot, és az általad emlegetett relatív jólétet olyan szintű jövőfeléléből biztosította, amit az ország még évtizedekig fog nyögni...(..)hogy még az unokád is fizetni fogja annak az árát, hogy te akkor szűk két évtizedig aránylag jól éreztél magad... Miközben annyira azért nem is volt az még nektek sem jó, hogy ez megérje..."(advocatusdiaboli, 2012-09-04)

Ezért az örökségért a fiatalok a mai nyugdíjasokat kollektívan tartják felelősnek. Úgy érzik, hogy a mai idősek nem hagytak rájuk semmi értékeset, ellenben tőlük sokat várnak. Ezzel természetesen ellentétes az idősek értékelése, akik szerint éppen az ő örökségüket élték fel a mai fiatalok.

„A dolog úgy van dear dosfater, hogy a szarházi lustatróger kádárikuszok jelenleg nyerőben vannak. Mert úgy fordult a történelem kereke meg minden.”(törölt nick, 2012-03-11)

„A generációd a csődtömegben kívül nem sok más örökséget hagyott ránk...”(Boróka Mihály, 2012-02-21)

„Te csak ne oszd nekem az eszet!! Tőlünk ti egy gulyáskommunizmust, egy legvidámabb barakkot, egy éltanulót örököltetek és mit csináltatok belőle alig 20 év alatt????”(macskatarka, 2012-09-04)

A fiatalok szerint a Kádár-korszak öröksége nem pusztán az ország jelenlegi anyagi helyzetében érhető tetten. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a „kádárikusz ösztönnek”, amely szerintük a mai nyugdíjasok viselkedésmin táiban is élesen megjelenik. Az időseknek tulajdonított és a korábbiakban jellemzett feltétlen önérdekkövetést lényegében a kádári szocializáció eredményének tekintik.

„Én úgy gondolom, Dos-ék generációja olyan rendszerben élte le életének nagy részét, amelybe semmi beleszólása nem volt. Akkor előnyös volt ez a c'est la vie mentalitás, meg hogy szedjük ki a legtöbbet minél előbb, mert ki tudja, mi lesz holnap. Na ezt a mentalitást hozták át a demokráciába, és nem veszik észre, hogy a politikum mostmár lesi minden kívánságukat, és ha valami nem jut, az nem azért van, mert fent így döntöttek, hanem mert azt egyszerűen már tényleg nem tudják megadni. Egyetértek azokkal a véleményekkel, amik szerint a cuclizmus a legnagyobb kárt a fejekben tette. Tanulmányozhatjuk is naponta a fórum kádárikuszain...”(Boróka Mihály, 2012-09-02)

„Ti vagytok, akik ezt nem vagytok képesek felfogni, ti vagytok azok, akiket vérönzésre szocializált a rezsím, akik kizárólag saját érdekeiket nézik, és akik most is csak azt tudják mantrázni, hogy mivel nekik személy szerint akkor jó/jobb volt,

azért az a zsinórmérték – saját magadon kívül más léniát te sem ismeresz.” (advocatusdiaboli, 2012-09-04)

„két generációnyi elkényeztett kádárikuszt nem lehet megváltoztatni.” (veritas_2, 2012-09-19)

A fiatalok a ma nyugdíjasait a történelem kedvezményezettjeinek tartják, akik az előttük és az utánuk jövő generációnál is jóval nagyobb előnyöket élvezhetnek. Az előző generációval szemben a mai idősök az aktív éveiket viszonylagos jólétben és nyugalomban élhették végig, hasonlóan a mostani nyugdíjas éveikhez, és ez az őket követő generációnak már nem adatik meg. Ennek nyomán nagy vitát generált az is, hogy a mai idősök milyen szinten tartották el saját aktív korszakukban az akkori idősöket. A fiatalok szerint nyomor szinten, míg az idősök szerint relatíve többet tettek értük, mint a mai aktívak a mai öregekért.

„Már nem tudom hányszor leírtuk: bármikor biztosítjuk a számotokra annak a szintnek akár másfél-kétszeresét is, amit ti biztosítottatok saját nagyszületeknek. Azt igen. De amiért ma te tartod a markod, az még annak is legalább a háromszorosa...Magyarul nem tartották el a betegeket, az idősök jó részét, az idősök más jó részét nyomorszinten tartották el, a saját befizetéseiket a saját életszínvonaluk növelésére fordították és ezt nevezik járulékfizetésben eltöltött éveknek, mégpedig azért, mert a pénzük egy részét átfuttatták egy egalizáló rendszeren, amely egalizálásból az igazán rászorultak, igazán tehetetlenekükért (már) tenni nem tudók kimaradtak...” (advocatusdiaboli, 2012-06-27)

„Az apósom nyugdíja 2800 Ft volt, amikor az ÉN havi jövedelmem 3300 forintocska--miről is hadoválsz??”(skarabeus01, 2012-06-27)

A történelem szerepe, annak értelmezése, hatása a jelenre az egész vitának az egyik legfontosabb, legnagyobb vitát kiváltó aspektusa volt. A legnagyobb indulatok is itt jelentek meg, lévén egy egész generáció életművét kérdőjelezte meg az utódgeneráció. Az idősök ebben a történelemszemléletben kivételesen szerencsés, jólétben élő, lusta és önző generációként jelennek meg, akiknek mind az aktív, mind a nyugdíjas életszakaszuk a következő generáció, azaz gyermekeik életfeltételeinek felszámolását eredményezi. Az idősök ezt az értelmezést egészében utasítják el.

„...ezt a magam és az idősödő korosztály nevében elutasítom, légből kapott túlózásod, mint több esetben is megtörténik ez veled. Azért is az, mert a szülő alapvetően többet akar nyújtani a gyermekének, mint maga kapott és szeretné, ha a gyer-

meke többre vinné mint maga jutott. (...) Ne tessék a nyugdíjasokat gonosz és irigy embereknek beállítani, mert nem azok.” (Tetrahidrotiofén, 2012-09-05)

A történelem megítélésének vitája mutat rá talán a legélesebben arra, hogy esetünkben nem pusztán korosztályi konfliktusról van szó, nem pusztán idősök és fiatalok kerülnek egymással szembe életkori alapon. Olyan korosztályok konfrontálódnak, akik maguk is jól érzékelik, hogy mennyire eltérő a soruk, történetük és lehetőségeik, még ha ezek minősítésében/értékelésében nem is értenek egyet. Egymásban nem pusztán az anyagi erőforrásokért folyó küzdelemben ellenérdekelte csoportot látják, hanem valóban elkülönülő generációt. Ebben az értelemben inkább kohorsz-generációs, mint pusztán generációs konfliktusról beszélhetünk (lásd: Szabó-Kiss, 2013)

Fiatalok és idősök – az idősök szemével

Röviden már eddig is utaltam az idősök fiatalképére, de érdemes közelebbről is megvizsgálni a kérdést. Láttuk, hogy ez a konstrukció is a feltétlen önértékelés keretébe illeszkedik. Az idősök szerint a fiatalok mindent a saját élvezetüknek rendelnek alá, csak saját magukra gondolnak. Ennek politikai megjelenése a korábban már tárgyalt politikai apátia, amely az idősök szerint jól kifejezi a fiatalok lustaságát és nemtörődömségét.

A nyugdíjkérdés miatt ez leginkább a gyermekvállalás és a munka kapcsán került előtérbe. Az idősök szerint nem őket terheli a felelősség a fiatalok helyzetének kilátástalanságáért és a nyugdíjrendszer fenntarthatatlanságáért, hanem az aktív réteget, amelyik nem képes megteremteni a fenntartható nyugdíjrendszer feltételeit. Az alacsony reprodukció és foglalkoztatottság itt is egyéni jellemzőként, nem pedig a körülmények függvényeként értelmeződik. A fiatalok természetesen a körülményeket okolják ezekért a nehézségekért.

„Ami ugye nincs. Mert nem képesek a szülők eltartani a gyerekeket, mert meg van növelve a számukra a kiadási oldal a nyugdíjak miatt.

Normális érző emberi lény nem szül a vakvilágba, mint a patkányok több tucat utódot, ha nem tud gondoskodni róla. A mostani elvonások mellett nemhogy 2.5 gyerek nem fér bele a keretben, de egy sem.” (Vulpes Macrotis, 2011-12-22)

„megfogalmaztad az onzo,lusta emberek gondolkodását”(Anyugdíjas, 2011-12-22)

Az idősök szerint az alacsony gyermekvállalási kedv a mai fiatalok élvhajtás életmódjára, alacsony felelősségvállalási hajlandóságára vezethető vissza.

„...többen neveltünk akkor, amikor ez tényleg nehéz volt - 2-3 gyereket sipákolás és undorító nyafogás nélkül. Természetesen nem a számító gép mellől. Ha ez

nektek nem megy, akkor a szememben nullák vagytok. Pássz” (mamicska, 2011-12-20)

„Nem azért nincs gyerek. Hanem jobb bulizni 30 éves korukig a csajoknak. Utána már nehéz összehozni 2-3 csemetét! Tisztelet a kivételnek:”(törölt nick, 2012-06-20)

„Annyira egoisták vagytok, hogy még a génjeiteket sem fogjátok örökíteni..nem mintha sokat vesztené az emberiség.”(skarabeus01, 2012-07-11)

A család egyébként is kitüntetettebb szerepet kap az idősök hozzászólásaiban, mint a fiataloknál. Az idős fórumozók többször hangsúlyozzák családjukat, unokáikat és a beszélgetésből is sokszor erre hivatkozva lépnek ki, érzékeltetve, hogy ők elsősorban nagyszülők, szülők. Önkonstrukciójukban tehát láthatólag nagy szerepet tölt be a családi státusz, és ez az, amit hiányolnak a fiataloknál.

„Az öregasszonynak ezerszer jobb dolga volt, mint itt a sok hülye között - mikulásosozott az unokáival:) azután mögnézte a tudós fiacskáját a TV-ben és most fél méterrel a föld fölött lebeg az örömtől:”(mamicska, 2006-12-03)¹³

A fiatalok munkához való viszonyáról szólók is egybecsengenek az idősök eddig megfigyelt fiatalkonstrukciójával. A fiatalok inkább minden másban keresik a hibát, mint hogy a kényelmüket feláldozva többet dolgozzanak. A fiatalok a szocialista munkamorállal kapcsolatban hasonló vádakkal illették a mai nyugdíjasok aktív éveit is, tehát a vádak itt is nagyon hasonlítanak egymásra.

„a nyugdíjhoz 2 dolog kell . elegendó gyerek es elegendó munkahely . egyik sincs meg mert europa/magyarország impotens . megeccer : AMEDDIG nem nemzetek elegendó gyereket akik mind dolgozni fognakszoval erted , segítség : a gyereknemzest erted , a munkahely : nem muszaj kinai mobiltelefon,zoknit es volvo buszt importalni mert....na kezdjetekek mar el dolgozni.....”(Anyugdíjas, 2011-12-21)

A munka kérdésével kapcsolatban az adófizetési hajlandóság hiányát is sokszor a fiatalok szemére vetik. Mindezekből olyan kép konstruálódik a fiatalokról az idősökben, amely nagy átfedést mutat a fiatalok időskonstrukciójával, még ha megjelenési formáiban vannak is különbségek. Lusta, csak saját magára gondoló, a saját kényelmét a köz érdekei elé helyező, önző generáció képe formálódik egymásról, míg a saját helyzetet sokkal inkább a körülmények függvényeként fogják fel a fiatalok is és az idősök is.

„Nem fogjátok fel, hogy nem a nyugdíjas a teher az országnak, hanem a köldök-néző, magatehetetlen „aktív” réteg, aki ahelyett, hogy értéket állítani elő, a bűnbakot keresi ?”(krampács, 2011-12-28)

„De valószínűleg értelmetlenség bármit elvárni olyan emberektől, akik a halál árnyékában élnek, és fő elfoglaltságuk a saját temetésükre való spórolás. Egyetlen cél van: a maradék időt minél kényelmesebben leélni.”(Nórainu, 2012-06-27)

Végül néhány mondat erejéig érdemes kitérni arra is, hogy maguk az idősök hogyan tapasztalják meg az időskort. A fiatalok többször is az utolsó évek frusztrációjával, tehetetlenségével magyarázzák az idősök viselkedését. Ezzel szemben a fórumon társalgó idősök meglehetősen pozitívan nyilatkoznak a nyugdíjas évekről. A fiatalok vádját nem is tagadják lényegében, azaz vállalják, hogy utolsó éveiket nyugalomban, kényelemben szeretnék leélni, a fiatalokkal ellentétben azonban ezt az igényt morálisan igazoltnak tartják.

„...és hála a jó Istennek, az identitásom, a lelkem és a közérzetem is rendben van, sosem voltam elégedettebb és könnyebb lelkű – ezt köszönhetem az öregségnek.”(mamicska, 2012-05-24)

„Félsz, ameddig felelősséggel tartozol valakiért. Többek között ezért is imádom az öregséget. :))(minden utód, előd a saját lábán áll:))” (mamicska, 2009-12-29)

KÖVETKEZTETÉSEK

Mint a dolgozat elején leszögeztem, az írás többek között hipotézisgeneráló céllal született. Az alkalmazott módszer még nem engedi meg azt, hogy az időskor társadalmi konstrukciójáról és a generációk közti konfliktusok természetéről egzakt válaszokat adjunk, azonban elősegíti a releváns kutatási kérdések megfogalmazását. Zárásként ezért a dolgozat megállapításait érdemes további vizsgálatokra ösztönző, kutatási kérdésekre lefordítani.

A legfontosabb elméleti kérdés az, hogy van-e értelme a társadalmi konstrukciókról egyéni szinten, a sztereotípiák szintjén is gondolkodni. Közelebb visz-e minket a sztereotípiák-kutatások kognitív megközelítése a társadalmi konstrukciók megértéséhez? Van-e jelentőségük a mindennapi interakciós helyzetekben bekövetkező súrlódásoknak az idősökkel kapcsolatos egyéni benyomások kialakulásában? A konstrukciók tartalmát illetően a következő kérdések lehetnek relevánsak: Vajon valóban a nyugdíjkérdés a legmeghatározóbb, generációs alapú politikai konfliktus? Összekapcsolódik-e a nyugdíjkérdés egyéb generációk közti súrlódással? Vajon a generációk a feltétlen önérdékvetés keretében konstruálódnak-e meg egymás számára? Igaz-e az, hogy a

fiatalok az államot a nyugdíjas érdekek foglyának tekintik? Fontos kérdéseket vetnek fel a történelmi emlékezés generáció specifikus különbségei is, amelyek jelentős szerepet tölthetnek be konkrét generációk azonosításában. A kutatás további részében többek között ezekre a kérdésekre kell válaszokat találnunk.

JEGYZETEK

- ¹ Köszönettel tartozom a dolgozat két anonim opponensének a hasznos észrevételeikért.
- ² Az online kommunikáció jellegzetességeiről interakcionista megközelítésben lásd: Pólya (2012)
- ³ Az oldal önmeghatározása szerint.
- ⁴ <http://forum.index.hu/Topic/showTopicList?t=9111313>
- ⁵ Politikáról természetesen nem politikai környezetben is lehet társalogni. Ennek azért van jelentősége, mert az online politikai környezetben folyó politikai társalgások jellemzői jelentősen eltérnek a nem politikai környezetben folytatott politikai társalgástól. Lásd: Wojcieszak-Mutz, (2009)
- ⁶ Keresőszavak: idős, vén, öreg, nyugdíj, nyugdíjas, nyugger, éves, unoka.
- ⁷ <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9131523&la=122449129>
- ⁸ Azok az idézett hozzászólások, ahol korábbi dátum szerepel, más topikokból származnak, amit az adott helyen jelezni fogok.
- ⁹ Nem sokat, de nem semmit. A megfigyelt idősekről szinte minden fontos szociodemográfiai adat kiderült: nem, pontos kor, politikai értékek, pártpreferencia, lakhely, korábbi foglalkozás stb.. A társalgó feleket viszont nem vizsgáltam ilyen mélységben, ezért róluk meglehetősen keveset tudunk. Figyelemreméltó, hogy ez a tény némileg ellentmond az online társalgások teljes anonimitását hirdetőeknek, hiszen esetünkben kivétel nélkül az összes vizsgált személyről szinte minden fontos információ kiolvasható volt a kommenttörténetből.
- ¹⁰ „Fiala János a közszolgálati műsorvező” című topikból. <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9080998>
- ¹¹ Bár a korábbiakban azt írtuk, hogy hiányzik a „hős”, aki ezeket az érdekeket a politika színpadán felvállalná, a közelmúltban volt egy javaslat, amelynek nem ez volt ugyan a kimondott célja, mégis csökkentette volna a nyugdíjas szavazatok össztársadalmi súlyát. Az Alaptörvény készítésekor felmerült, hogy a szülők külön szavazati jogot kaphatnának a gyermekeik után; ezt azonban a nemzeti konzultáció válaszolói egységesen elutasították.
- ¹² Hasonló eredményekre jutott Szabó Andrea és Oross Dániel (2013), akik szerint a fiatal egyetemisták elsősorban a jóléttel, szociális biztonsággal, azaz a „gulyáskommunizmus” képpel azonosítják a Kádár-korszakot.
- ¹³ „Szereti valaki a cigányokat (2)” című topikból. <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9005529>

IRODALOM

- Andits Petra (2012): *Antiracist movements in Barcelona*. Kézirat.
- Aries, Philippe (1987): *Gyermek, család, halál: tanulmányok*. Gondolat, Bp., 1987.
- Bargh, J. A.–McKenna, K. Y. A.–Fitzsimons, G. M. (2002): Can you see the real me? Activation and expression of the “true self” on the Internet. *Journal of Social Issues*, 58, 33–48.
- Berger–Luckmann (1998): *A valóság társadalmi felépítése*. Jóság Kiadó, Bp., 1998.
- Bodehausen, Galen (2001): Érzelmek, arousal és sztereotip ítéletek: az érzelem és sztereotipizálás heurisztikus modellje. In: Hunyady György–Nguyen Luu Lan Anh (szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2001. 234–257
- Bourdieu, Pierre (2010): Az „ifjúság” csak egy szó. *Interjú Pierre Bourdieuvel*. In: *Educatio* 2010/II.
- Brewer, Marilynn (2001): *Amikor a sztereotípiák sztereotipizáláshoz vezetnek: sztereotípiák használata a személypercepcióban*. In: Hunyady György–Nguyen Luu Lan Anh (szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2001. 133–151
- Campbell, Donald (2001): *A sztereotípiák és a csoportkülönbségek észlelése*. In: Hunyady György–Nguyen Luu Lan Anh (szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2001. 32–52
- Herring, Susan C. (2001): *Computer-mediated discourse*. In: Tannen, Deborah–Deborah Schiffrin–Heidi Hamilton (szerk.): *Handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell. 612–634.
- Honneth, Axel (1997): *Integritás és megvetés*. In uő. *Elismerés és megvetés*. Weiss János (szerk.). Pécs: Jelenkor, 97–108.
- Linville, Patricia–Fischer, Gregory–Yoon, Carolyn (2001): *Észlelt kovariáció a saját csoport és a külső csoport tagjainak tulajdonságai között: a külsőcsoport-együttjárás hatás*. In: Hunyady György–Nguyen Luu Lan Anh (szerk.): *Sztereotípiakutatás*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2001. 97–133.
- Min, S.-J. (2007): Online vs. face-to-face deliberation: Effects on civic engagement. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4). Retrieved from <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/min.html>
- Pólya Tamás (2012): *Goffman online. Mediatizált dramaturgiai szerepek és közönségek az új mediális (digitális) személyközi kommunikációban*. Századvég, 66, 19–51.
- Rains, S. A. (2005): *Leveling the organizational playing field – virtually*. *Communication Research*, 32, 193–234.
- Róbert Péter–Valuch Tibor (2013): Generációk a történelemben és a társadalomban. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 4. szám. 116–139.
- Sennett, Richard (1998): *A közéleti ember bukása*, Helikon, Budapest, 1998.
- Stromer–Galley, J. (2003): *Diversity of political conversation on the Internet. Users’ perspectives*. *Journal of Computer Mediated Communication*, 8(3), article 5.
- Szabó Andrea–Kiss Balázs (2013): Konfliktus, generáció, identitás. A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 4. szám. 97–115.
- Szabó Andrea–Oross Dániel (2013): *A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében*. *Metszetek*, 2-3 sz. 97–117.
- Wojcieszak, Magdalena–Mutz, Diana (2009): *Online Groups and Political Discourse: Do Online Discussions Spaces Facilitate Exposure to Political Disagreement*. In: *Journal of Communication* 2009, 59. sz., 40–56.